

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การเกษตรกรรมเป็นอาชีพดั้งเดิมในวิถีชีวิตของคนไทยมาตั้งแต่โบราณกาล รวมทั้งเป็นพื้นฐานของระบบเศรษฐกิจและสังคมของประเทศตลอดมาจนถึงปัจจุบัน ดังพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตอนหนึ่งว่า “ การเกษตรนี้มีความสำคัญจริงถ้าหากไม่มีการเกษตรเกือบจะพูดได้ว่าเราจะต้องตายหมด เพราะจะกินอาหารวิทยาศาสตร์ก็รู้สึกลัว ถ้าหากอยู่เพราะกินไม่ลง เราต้องอาศัยการเกษตรเพื่อชีวิตของเรา ไม่ใช่เฉพาะงานเท่านั้น สำหรับสิ่งอื่นทั้งหลายด้วยที่เราต้องอาศัยความเจริญทางการเกษตรเป็นสำคัญ และงานทุกๆฝ่ายจะดำเนินก้าวหน้าไปได้เพราะการเกษตรเราเจริญ” (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2544, หน้า 6-7)

การส่งเสริมการเกษตรของประเทศไทย ตั้งแต่สมัยสุโขทัยมาจนถึงปัจจุบัน เป็นการส่งเสริมการเกษตรแบบยังชีพให้เกษตรกรมีพออยู่พอกินควบคู่กับการเกษตรเพื่อการค้ามาโดยตลอด แต่การพัฒนาการเกษตรไทย ประสบผลสำเร็จเพียงระดับหนึ่งเท่านั้น ยังไม่เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน เกษตรกรที่เป็นรากฐานของกลไกการพัฒนาการเกษตร เศรษฐกิจ และสังคมของชาติ “ยังยากจน มีหนี้สิน ด้อยโอกาสในการรับบริการพื้นฐานทางสังคม การพัฒนาสติปัญญา และการบริการด้านสุขภาพอนามัย” พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทาน “แนวคิดการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกรอันเนื่องมาจากพระราชดำริเกี่ยวกับการส่งเสริมชุมชนหรือการพัฒนาที่ทรงมุ่งช่วยเหลือพัฒนาให้เกิดการพึ่งตนเองได้ของคนไทยในชนบทเป็นหลัก ยังผลให้ราษฎรในชนบทพึ่งตนเองได้มากยิ่งขึ้น”(สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2540, หน้า 252-253)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549) เป็นแผนที่ได้อัญเชิญแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาและบริหารประเทศ โดยยึดหลักทางสายกลาง ความพอประมาณอย่างมีเหตุผล มีการสร้างภูมิคุ้มกันและพึ่งตนเองได้ เพื่อให้ประเทศรอดพ้นวิกฤติ สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง และนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุล มีคุณภาพและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ และสถานการณ์ต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

นโยบายกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549) ในด้านการผลิตภาคเกษตรเน้นการปรับโครงสร้างการผลิตภาคเกษตรเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยดำเนินการใน 2 แนวทางควบคู่กันไป คือด้านการผลิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงและการผลิตเพื่อการแข่งขัน นอกจากนี้ด้านการผลิตแล้ว ในด้านเกษตรกรและองค์กรเกษตรกรได้เน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตัวเกษตรกรและสมาชิกในครัวเรือนเกษตรกร และสร้างรากฐานความเข้มแข็งขององค์กรเกษตรกรในด้านการจัดการทรัพยากรในไร่นา เพื่อการพึ่งตนเองรวมทั้งสนับสนุนให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาการเกษตรทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2540

การพัฒนาการจัดทำแผนพัฒนาโครงการเกษตรที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ดำเนินการอยู่ เช่น การส่งเสริมไร่นาสวนผสมและเกษตรผสมผสาน เกษตรอินทรีย์ เกษตรทฤษฎีใหม่ เป็นต้น โดยเน้นการถ่ายทอดเทคโนโลยีการจัดการฟาร์ม ซึ่งเป็นเทคนิควิชาการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรในไร่นาที่มีจำกัด ให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยการวางแผนการผลิต วางผังฟาร์ม และบัญชีฟาร์ม ซึ่งการถ่ายทอดเทคโนโลยีดังกล่าวได้ใช้วิธีการหลายรูปแบบ เช่น การประชุม สัมมนา การฝึกอบรมดูงาน เผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร จัดทำคู่มือปฏิบัติงานเอกสารวิชาการแปลงสาธิต หรือแปลงตัวอย่าง เป็นต้น ซึ่งการถ่ายทอดความรู้สู่เกษตรกรในอดีตที่ผ่านมา ส่วนใหญ่เกษตรกรจะถูกจัดให้เป็นผู้รับเทคโนโลยี โดยนักวิชาการเกษตรหรือเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรเป็นผู้บรรยายวิชาการ โดยคาดหวังว่าเกษตรกรจะนำไปปฏิบัติ วิธีการดังกล่าวอาจจะไม่ตรงกับความต้องการที่แท้จริงของเกษตรกร ในแต่ละท้องที่ การถ่ายทอดความรู้เท่าที่ดำเนินการยังไม่ทำให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้การปฏิบัติได้ด้วยตนเอง ต้องอาศัยเจ้าหน้าที่และโครงการของรัฐในการช่วยเหลือเป็นส่วนใหญ่ ทำให้เกษตรกรไม่สนใจที่จะเข้าร่วมโครงการ การจัดทำแผนพัฒนาโครงการเกษตรจึงไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ถ้ามีการปรับปรุงวิธีการจัดทำแผนพัฒนาโครงการเกษตรให้เหมาะสม เกษตรกรมีส่วนร่วมมากขึ้นย่อมจะนำไปสู่การเรียนรู้เพื่อการพึ่งตัวเองมากขึ้น

เมื่อพิจารณายุทธศาสตร์การพัฒนาโครงการเกษตร จะเห็นได้ว่าส่วนใหญ่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมเป็นวิธีการที่ทำให้ได้มาซึ่งความต้องการที่แท้จริงของเกษตรกร การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ โดยเฉพาะการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดเทคโนโลยีแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้การจัดการฟาร์ม ซึ่งเป็นวิชาการจัดการขั้นพื้นฐานในการทำการเกษตร ที่ตรงกับความต้องการของเกษตรกรและสามารถพัฒนาทักษะการทำการเกษตรได้ แต่ปัญหาสำคัญอยู่ที่การจัดทำแผนพัฒนาโครงการ เกษตรแบบมีส่วนร่วม ควรจะดำเนินการอย่างไร มีปัจจัยใดบ้างที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม และควรจัดกิจกรรมการเรียนรู้อย่างไรให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง โดยทำการศึกษาวิจัยค้นหาคำตอบจากเกษตรกร และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) ในการพัฒนาโครงการเกษตรแบบการมี

ส่วนร่วมของเกษตรกร เพื่อนำคำตอบที่ได้ไปใช้ในการปฏิบัติงานด้านการพัฒนาการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมตามยุทธศาสตร์ดังกล่าว

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1.2.1 เพื่อศึกษาปัจจัย และระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกระบวนการจัดทำแผนพัฒนาโครงการเกษตร
- 1.2.2 เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดทำแผนพัฒนาโครงการเกษตรที่มีประสิทธิภาพ
- 1.2.3 เพื่อประเมินผลโครงการเกษตรที่จัดทำแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่มีประสิทธิผล

1.3 ความสำคัญของการวิจัย

แผนพัฒนาโครงการเกษตรที่ดี ต้องสอดคล้องกับสภาพพื้นที่ และตรงกับความต้องการของเกษตรกร การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดทำแผนพัฒนาโครงการเกษตรจะทำให้โครงการเกษตรที่จัดทำขึ้นมีประสิทธิภาพ งบประมาณที่ใช้จะเป็นไปอย่างถูกต้องและเหมาะสม

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ได้กำหนดขอบเขตการศึกษาไว้ดังนี้

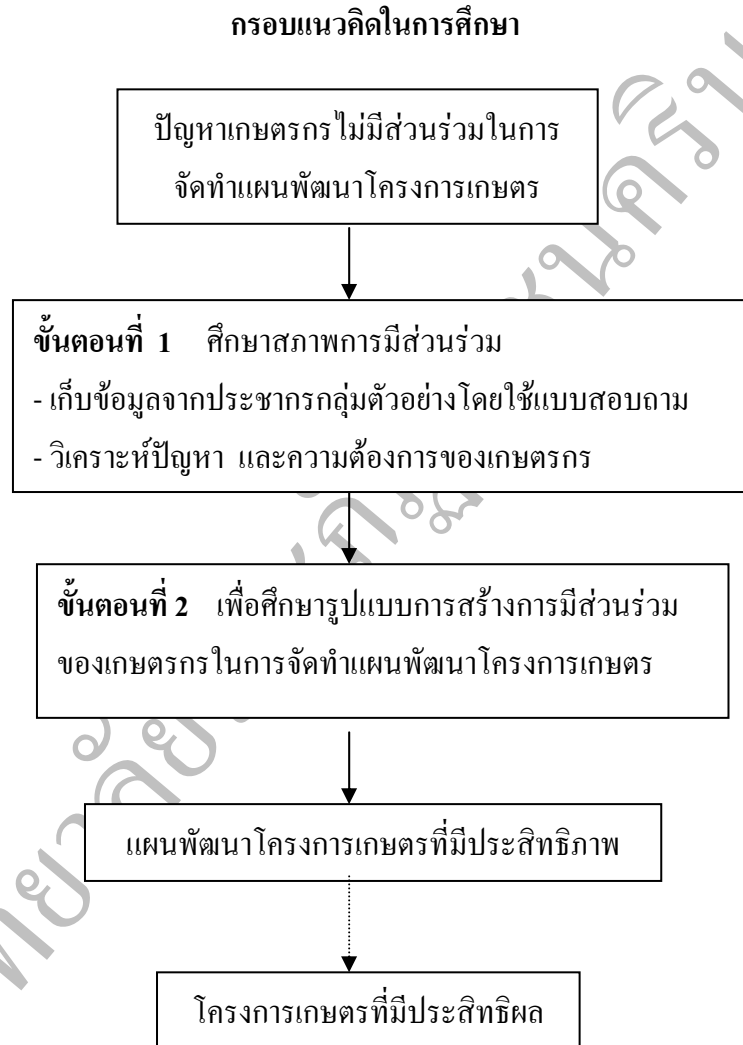
ขอบเขตด้านเนื้อหา โดยศึกษาการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดทำแผนพัฒนาโครงการเกษตร ซึ่งได้เริ่มกระบวนการที่ชัดเจน ตามโครงการพัฒนาเศรษฐกิจภาครัฐ ภายใต้แผนงานด้านชุมชนที่รัฐบาลสนับสนุน และโครงการบูรณาการโครงการเพื่อความเข้มแข็งของชุมชน

ขอบเขตด้านพื้นที่ กำหนดพื้นที่ในการศึกษาได้แก่ ตำบลห้วยกะปิ อำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี

ขอบเขตประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการศึกษา คือเกษตรกรที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ตำบลห้วยกะปิ อำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี และขึ้นทะเบียนเกษตรกร ตามระเบียบคณะกรรมการนโยบายและแผนพัฒนาการเกษตรและสหกรณ์ พ.ศ. 2545 และ พ.ศ. 2546 มีจำนวน 507 คน

1.5 กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดทำแผนพัฒนาโครงการเกษตร
ผู้ศึกษาได้ใช้กรอบแนวคิดที่มีความสัมพันธ์กันดังภาพ 1 ดังนี้

ภาพ 1 กรอบแนวคิดในการศึกษา

การศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดทำแผนพัฒนาโครงการเกษตรที่มีประสิทธิภาพ ได้กำหนดตัวแปรในการศึกษาวิจัยไว้ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1

1.5.1 ตัวแปรอิสระ (Independent Variables) ได้แก่

- 1) ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่
 - (1) เพศ
 - (2) อายุ
 - (3) ระดับการศึกษา
 - (4) อาชีพ
 - (5) รายได้
 - (6) ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในพื้นที่
 - (7) การเป็นสมาชิกกลุ่ม
- 2) ปัจจัยด้านสังคม ได้แก่
 - (1) ความรู้ความเข้าใจในเรื่องการจัดทำแผนพัฒนาโครงการเกษตร
 - (2) ความคาดหวังที่จะได้ประโยชน์จากการเข้าร่วมจัดทำแผนพัฒนาโครงการเกษตร

1.5.2 ตัวแปรตาม (Dependent Variables) ได้แก่ การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดทำแผนพัฒนาโครงการเกษตร แบ่งออกเป็น 4 ด้าน คือ

- 1) การมีส่วนร่วมคิด/ตัดสินใจในการจัดทำแผนพัฒนาโครงการเกษตร
- 2) การมีส่วนร่วมทำ/ดำเนินการตามแผนพัฒนาโครงการเกษตร
- 3) การมีส่วนร่วมติดตามประเมินผลการจัดทำแผนพัฒนาโครงการเกษตร
- 4) การมีส่วนร่วมในการสนับสนุนการจัดทำแผนพัฒนาโครงการเกษตร

ขั้นตอนที่ 2

1.5.3 ตัวแปรอิสระ ได้แก่การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดทำแผนพัฒนาโครงการเกษตร แบ่งออกเป็น 3 ด้าน คือ

- 1) การมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนาโครงการเกษตร
- 2) การมีส่วนร่วมในดำเนินการตามแผนพัฒนาโครงการเกษตร
- 3) การมีส่วนร่วมประเมินผลการในการทำแผนพัฒนาโครงการเกษตร

1.5.4 ตัวแปรตาม ได้แก่ แผนพัฒนาโครงการเกษตรที่มีประสิทธิภาพ

1.6 สมมติฐานการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1

เกษตรกรที่มี เพศ อายุ ระดับการศึกษา การประกอบอาชีพ รายได้ ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ และการเป็นสมาชิกกลุ่มต่างกันจะมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนาโครงการเกษตรแตกต่างกัน

เกษตรกรที่มีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องของแผนพัฒนาโครงการเกษตร และความคาดหวังในผลประโยชน์ที่ได้รับจากการเข้าร่วมจัดทำแผนพัฒนาโครงการเกษตร ต่างกันจะมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนาโครงการเกษตรแตกต่างกัน

ขั้นตอนที่ 2

การจัดทำแผนพัฒนาโครงการเกษตรแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกร จะทำให้การดำเนินงานโครงการเกษตรมีประสิทธิภาพ

1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ

1.7.1 การมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนาโครงการเกษตร หมายถึง การที่เกษตรกรได้เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการจัดทำแผนพัฒนาโครงการเกษตร คิดวิเคราะห์และค้นหาปัญหา สร้างจินตนาการหรือเป้าหมายในการพัฒนาทุกขั้นตอนของการวางแผน เพื่อกำหนดอนาคตและตัดสินใจในการจัดทำแผนพัฒนาโครงการเกษตรของตนเอง

1.7.2 เกษตรกร หมายถึง ประชาชนที่อาศัยอยู่ในตำบลห้วยกะปิ อำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี ผู้ที่ประกอบอาชีพการเกษตร เช่นปลูกพืช เลี้ยงปศุสัตว์ เลี้ยงสัตว์น้ำ และขึ้นทะเบียนเกษตรกรตามระเบียบคณะกรรมการนโยบายและแผนพัฒนาการเกษตรและสหกรณ์

1.7.3 แผนพัฒนาโครงการเกษตรที่มีประสิทธิภาพ หมายถึง กระบวนการกิจกรรมหรือแผนงานโครงการเกษตรที่เกษตรกรได้ร่วมกันคิดร่วมกันกำหนด

1.7.4 ระดับการศึกษา หมายถึง การศึกษาสูงสุดของเกษตรกร

1.7.5 อาชีพ หมายถึง อาชีพหลักของเกษตรกรตำบลห้วยกะปิ อำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี

1.7.6 รายได้ หมายถึง รายได้ต่อเดือนของเกษตรกร โดยไม่หักค่าใช้จ่าย

1.7.7 ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ หมายถึง ระยะเวลาที่เกษตรกรอาศัยอยู่ในพื้นที่ตำบลห้วยกะปิ อำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี

1.7.8 การเป็นสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ หมายถึง การเป็นสมาชิกกลุ่มใด กลุ่มหนึ่งในพื้นที่ตำบล ห้วยกะปิ อำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี

1.7.9 ความรู้ความเข้าใจในเรื่องการทำแผน หมายถึง เกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจ ในกระบวนการจัดทำแผนพัฒนาโครงการเกษตร และรู้ว่าแผนพัฒนาโครงการเกษตร เป็นแผนที่ เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำ เพื่อกำหนดทิศทางในการพัฒนาโครงการเกษตรของตนเอง ให้เข้มแข็งยั่งยืน และสามารถแก้ปัญหาของเกษตรกรได้ โดยแผนพัฒนาโครงการเกษตรจะต้องเป็น แผนที่ได้รับความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในชุมชน

1.7.10 ความคาดหวังประโยชน์ที่ได้รับจากการเข้าร่วมจัดทำแผน หมายถึง ความคาดหวัง ของเกษตรกรว่าผลที่ได้รับจากการเข้าร่วมจัดทำแผนพัฒนาโครงการเกษตรอาจจะได้รับผลประโยชน์ ในรูปแบบของการแก้ไขปัญหาที่แท้จริงของเกษตรกร อันจะนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน สามารถพึ่งตนเองได้ เมื่อชุมชนมีความเข้มแข็ง ปัญหาของเกษตรกรได้รับการแก้ไขจะส่งผลให้ ตนเอง และครอบครัว มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น